

งานพระเมรุ

สมเด็จพระเจ้าฟ้าเพชรรัตนฯ : พระราชพิธีเสกโกน

ทิวภาพวะแห่งองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ในสมัยรัตนโกสินทร์

เรือโท เหมันต สุนทร

กองประวัติศาสตร์และโบราณคดีทหาร

กองบัญชาการ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ

ประเพณีในราชสำนัก หรือธรรมเนียมแห่งพระราชประเพณีเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ สูงค่า ในจำนวนนี้ พระราชประเพณีเกี่ยวเนื่องกับการจัดการพระราชพิธีถวายพระบรมศพ พระศพแห่งสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า พระอัครมเหสี พระบรมราชชนก พระบรมราชชนนี ตลอดจนพระบรมวงศ์ชั้นสูง เป็นพระราชพิธีที่สำคัญศักดิ์สิทธิ์ โดยไม่ปรารถนาให้เกิดขึ้นแต่ก็มีอาจเว้นได้ตามกฎแห่งไตรลักษณ์ ในระยะเวลาได้ ๒๐ กว่าปีมานี้ ราชสำนักสยามได้สูญเสียพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายในถึง ๔ พระองค์นับตั้งแต่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๗ เสด็จสวรรคตเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๗ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในรัชกาลปัจจุบัน เสด็จสวรรคตเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๘ และในระยะ ๓ ปีมาเป็นการสิ้นพระชนม์ของพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ฝ่ายใน ผู้มีพระกรุณาธิคุณอันประเสริฐแก่พสกนิกรชาวสยามถึง ๒ พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ พระโสทรเชษฐภคินีแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ได้เสด็จสู่สวรรคาลัยสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ และมาบัดนี้ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระราชธิดาพระองค์เดียวในพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ราชเจ้า รัชกาลที่ ๖ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ กับพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี ผู้ทรงมีพระกรุณาธิคุณแก่ราษฎรนานัปการ ได้เสด็จสู่สวรรคาลัยสิ้นพระชนม์ลงอีกพระองค์หนึ่งเมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สำนักพระราชวังจัดการพระศพถวายพระเกียรติยศสูงสุดตามโบราณราชประเพณี ประดิษฐานพระศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ตามประกาศสำนักพระราชวัง เรื่อง สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี สิ้นพระชนม์ ความว่า “... สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ได้เสด็จประทับรักษาพระอาการติดเชื้อในกระแสพระโลหิต ณ ตึก ๘๔ ปี ชั้น ๕ ด้านตะวันออกโรงพยาบาลศิริราช ตั้งแต่วันที่ ๑๓ กรกฎาคม ๒๕๕๔ แม้คณะแพทย์ได้ถวายการรักษาอย่างใกล้ชิดจนสุดความสามารถ พระอาการประชวรได้ทรุดลงตามลำดับ และสิ้นพระชนม์ เมื่อเวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๗ นาที วันที่ ๒๗

กรกฎาคม ๒๕๕๔ รวมพระชันษา ๘๕ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สำนักพระราชวังจัดการพระศพ ถวายพระเกียรติยศสูงสุดตามราชประเพณี ประดิษฐานพระศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในราชสำนักไว้ทุกข์ถวายมีกำหนด ๑๐๐ วัน ตั้งแต่วันสิ้นพระชนม์เป็นต้นไป อนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ประชาชนเข้าถวายน้ำสรงพระศพหน้าพระฉายาลักษณ์ ซึ่งประดิษฐาน ณ ศาลาสหทัยสมาคม ในพระบรมมหาราชวัง ตั้งแต่เวลา ๑๓.๐๐ น. ถึงเวลา ๑๖.๐๐ น. วันพฤหัสบดีที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๔ จึงประกาศมาเพื่อทราบโดยทั่วกัน...”

พระราชพิธีพระบรมศพ และพระราชพิธีพระศพ เป็นพระราชประเพณีโบราณที่จัดขึ้นเฉพาะกิจ

และเป็นราชการเฉพาะกาล โอกาสที่ชนทั่วไปจะได้ประจักษ์ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ หรือพระราชทานเพลิงพระศพจึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรนึกว่าจะเห็นได้บ่อยนัก งานพระเมรุมาศและพระเมรุเป็นพระราชพิธีที่มีความสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงเทพมนุษย์ หรือ “มนุษย์ผู้มีทิพภาวะ” คือความเป็นสมมติเทพของพระมหากษัตริย์ได้เป็นอย่างดี กอปรกับเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์ ผู้ที่ดำรงสถานะของสมมติเทพโดยตรง แสดงออกผ่านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและพระราช-

พิธีในงานพระเมรุมาศ และงานพระเมรุจึงมีความพิเศษอลังการและมีขั้นตอนที่ละเอียดอ่อน ใช้เวลาในการจัดมากกว่าศพของบุคคลสามัญทั่วไป เป็นพระราชประเพณีที่สืบเนื่องมาแต่ครั้งสมัยอยุธยาเป็นราชธานี ปรากฎหลักฐานที่เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องประเพณีศพในสมัยอยุธยาเป็นราชธานี บันทึกโดย นิโกลัส แซร์แวส ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาอยู่อาศัยอยู่ประมาณ ๔ ปี ความว่า “...ในศาสนาของชาวสยามนั้น ไม่มีพิธีการใดที่จะกระทำกันอย่างมโหฬารและพิธีที่ต้องมากเท่ากับการทำศพ...งานศพของพวกผู้ดีมีเงินนั้นกระทำอย่างหรูหราและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมาก...โดยเฉพาะพระศพสมเด็จพระบรมราชาธิบดี การใช้จ่ายอย่างสิ้นเหลือพุ่มเฟือย และความมโหฬารพันลึก

ได้มืออยู่อย่างสิ้นเหลือที่จะพรรณนาได้หมดสิ้น...ไม่เคยมีผู้กล่าวขวัญถึงความยิ่งใหญ่ของมหกรรมเท่ากับเมื่อครั้งนั้นมาก่อนเลย...”^๑ เมื่อครั้งแผ่นดินอยุธยาเมื่อพระมหากษัตริย์รัชกาลใดเสด็จสู่สวรรคาลัยสวรรคต

กษัตริย์พระองค์ใหม่ที่ขึ้นมาเสวยราชย์แทนจะจัดงานพระราชพิธีปลงพระศพให้ แต่ทั้งนี้เชื่อว่ากษัตริย์ทุกพระองค์จะมีงานพระเมรุที่ใหญ่โตได้ เพราะในกรณีนี้พระมหากษัตริย์ถูกแย่งชิงราชสมบัติ พระองค์อาจถูกสำเร็จโทษด้วยท่อนันท์^๒

นิโกลัส แชร์แวลส์ ได้กล่าวถึงธรรมเนียมการปฏิบัติในการปลงศพของชาวสยามว่า เป็นเรื่องที่ถูกให้ความสำคัญมาก แม้ว่าจะเป็นการปลงศพของคนธรรมดาสามัญก็ตาม สำหรับราชสำนักยิ่งแล้วการดังกล่าวยิ่งซับซ้อนขึ้นมาก เนื่องจากถือว่างานพระเมรุมาศและพระเมรุนั้นเป็นงานใหญ่ เป็นพระราชพิธีที่สำคัญที่สุดพิธีหนึ่งของราชสำนักสยาม ดังจะเห็นได้ว่ามีการกำหนดแบบสถาปัตยกรรมในการพระราชพิธี คือ พระเมรุเอก พระเมรุเท พระเมรุตรี ไว้อย่างซับซ้อน เพื่อให้สถาปัตยกรรมเฉพาะกิจองค์นี้เป็นเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศที่ถูกต้องกับฐานานุศักดิ์ ดังปรากฏรายละเอียดในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม^๓ รายละเอียดแบบอย่าง

^๑นิโกลัส แชร์แวลส์, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, (พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๐๖, หน้า ๒๐๒ - ๒๐๘.

^๒ การสำเร็จโทษด้วยท่อนันท์ เป็นพิธีการประหารพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์สำคัญที่ทำได้ ในกฎหมายมณฑลให้รายละเอียดดังกล่าวไว้สั้น ๆ ดังนี้ (ผู้กระทำการประหารโทษไว้ในกฎหมายมณฑลยบาล คือ พระราชกุมาร) “...ถ้าแลโทษหนักถึงสิ้นชีวิตใช้ ให้ส่งแก่ทูลวงพันหลังแลนายแห่งหลัง เอาไปมล้างในโคกพญา นายแวงนั่งทับตัก (ทำนั่งแบบไขว้เท้าขึ้นมาทับบนตัก) ขุนดาบขุนใหญ่ไปนั่งดู หมื่นทะเลวงพันกราบ ๓ คาบ ตีด้วยท่อนันท์แล้วเอาลงขุม นายแวงทูลวงพันผู้ได้อาผ้าทรงแลแหวนทองโทษถึงตาย เมื่อตื่นแล้วขอขลิบเบาะรอง...” ดูเพิ่มเติมใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ, “กฎหมายตราสามดวง: ประมวลกฎหมายไทยในฐานะมรดกโลก”, กฎมณฑลยบาล ฉบับเฉลิมพระเกียรติ, (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยเอเชียวิจัยอาวุโส สกว. ๒๕๔๘, หน้า ๑๗๕ - ๑๗๖.

^๓คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม เอกสารจากหอหลวง, กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๓๔, หน้า ๓๐ - ๓๑.

พระเมรุแบ่งออกเป็นพระเมรุเอก พระเมรุโท และพระเมรุตรี สำหรับเอกสารอื่นๆ ที่กล่าวถึงงานพระเมรุมาศและงานพระเมรุ เช่น พระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ แต่ที่กล่าวถึงขั้นตอนการประกอบพิธีโดยละเอียดมี ๒ ฉบับ คือ คำให้การขุนหลวงหาวัด ในส่วนที่ว่าด้วยงานพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และสมเด็จพระพันวษา และเรื่องจดหมายเหตุการพระศพสมเด็จพระรูป วัดพุทไธศวรรย์ กรุงเก่า ซึ่งหมายถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าสุดาวดี กรมหลวงโยธาเทพ พระราชธิดาในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

การจัดงานพระเมรุ หรือการพระราชพิธีพระศพของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์มีมากหลายขั้นตอน ยังสะท้อนให้เห็นทิพภาวะขององค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์พระองค์นั้น เช่น เมื่อสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ พระบรมศพและพระศพจะได้รับการถวายเครื่องทรงอย่างเทวดา พระบรมศพและพระศพได้รับการสร้างด้วยสุคนธ์น้ำหอม ของหอมนานาซึ่งมีราคาแพง อาทิ น้ำกุหลาบ น้ำจันทร์เทศ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้อยุธยาต้องสั่งซื้อมาจากพ่อค้าชาวต่างชาติ^๔ นอกจากนี้พระบรมโกศสำหรับประดิษฐานพระบรมศพก็จะมีการประดับด้วยสิ่งสูงค่า ทั้งทองคำ เพชรนิลจินดาประดับด้วยลวดลายอันวิจิตรทั้งลายเทพนม ยอดพรหมพักตร์ หรือฐานที่มีรูปครุฑ รูปสิงห์ ซึ่งเป็นสัตว์ในวรรณคดีที่มักกล่าวถึงอยู่เสมอๆ สิ่งต่างๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ หรือพระราชวงศ์ชั้นสูงที่ประทับอยู่ในพระโกศสูงศักดิ์นี้หาใช่ “คนธรรมดา” ไม่ หากแต่เป็นผู้มี “บุญญาธิการ” ผู้มี “ทิพภาวะ” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง “พระมหากษัตริย์ เหล่าพระบรมวงศ์ คือเทพคือเทวดา” นั่นเอง

นอกจากนี้ การเชิญพระบรมศพลงพระบรมโกศเป็นความเชื่อว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นสมมติเทพ

เจ้านายที่เป็นพระราชบุตรพระราชธิดาก็เป็นเทพบุตรเทพธิดา เมื่อเสด็จสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ก็ต้องกลับคืนสู่สวรรค์ จึงต้องแต่งพระบรมศพหรือพระศพเป็นเทวดา ทรงมงกุฏและสร้อยถนิมพิมพาภรณ์เต็มเครื่องขัตติยราชภูษิตาภรณ์ จะทำพระบรมศพหรือพระศพเหมือนชนชั้นสามัญธรรมดาไม่ได้ จึงต้องนำพระบรมศพหรือพระศพใส่พระบรมโกศหรือพระโกศแล้วจัดในห่านั้งเพื่อส่งเสด็จสู่สวรรคาลัย การประทับในพระบรมโกศหรือพระโกศ ลักษณะการนั่งและประนมมือนั้นก็มีใช้ท่าปกติของมนุษย์ที่วายเป็น แต่กลับแสดงออกถึงลักษณะของเทวดาที่เรียกว่า “เทพนม” กอปรกับรูปทรงพระบรมโกศ หรือพระโกศมีลักษณะเป็นยอดแหลมพุ่งขึ้นข้างบน อาจมีนัยที่หมายถึงการชี้ทางสู่สวรรค์ หรืออาจแสดงการถ่ายทอดรูปแบบจักรวาลทัศน์เช่นเดียวกับพระเมรุแสดงผ่านเครื่องราชภัณฑ์องค์นี้ด้วย ทั้งนี้ความแตกต่างอีกประการที่เป็นผลมาจากท่วงท่าการประทับในอิริยาบถสุดท้ายหลังการสวรรคตหรือสิ้นพระชนม์นั้น ก็แสดงออกถึงความแตกต่างเป็นอย่างมากกับในอิริยาบถปกติในห่านอนราบในโลง และรูปแบบของโลงศพที่เป็นแนวนอน^๕ ส่วนการมีเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศทอดประดับอยู่หน้าที่แท่นสุวรรณเบญจดล หรือพระแท่นแว่นฟ้าทองที่ประดิษฐานพระบรมศพ หรือพระศพ เช่น เครื่องสูง เครื่องราชูปโภค หรือกระทั่งการมีนางร้องให้ ก็ล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความแตกต่าง และประกาศว่าพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ผู้นั้นมีพระเกียรติยศอันสูงส่งกว่าบุคคลธรรมดาทั้งสิ้น

สำหรับการสร้างพระเมรุมาศ หรือพระเมรุ นอกจากจะมีหน้าที่หลักคือรองรับพระราชพิธีที่จะเกิดขึ้นแล้ว ยังเป็นการสร้างภาพจำลองของจักรวาลทัศน์ หรือเขาพระสุเมรุตามคัมภีร์ไตรภูมิได้กล่าวว่า “เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล” เพราะฉะนั้นความสูงใหญ่โอฬารของ

^๔ Tome Pires, trans. Armando Cortesao, The suma oriental of Tome Pires, London: The Hakluyt Society, 1994, p. 108, จุฬิศพงษ์ จุฬารัตน์, ขุนนางกรมท่าชาวการศึกษาบทบาทและหน้าที่ในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๔๑๓ - ๒๔๕๓. (กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖, หน้า ๑๐, ๔๑ - ๔๒.

^๕ พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ร.น., พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุสมัยกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๓๙), หน้า ๓๑.

พระเมรุมาศ หรือพระเมรุ^๖ ได้แสดงนัยของการเป็น ศูนย์กลางแห่งสรรพสิ่งนั่นเอง และในการก่อสร้างที่มุ่งหมายให้พระเมรุมาศ และพระเมรุมีความสูงใหญ่ มหาไพโร^๗ ประดุจขุนเขาศูนย์กลางแห่งจักรวาลที่กล่าวถึงในวรรณกรรม ในการสร้างพระเมรุมาศและพระเมรุบางองค์จึงได้พูนดินขึ้นมาเป็นฐานรากเพื่อให้แสดงรูปแห่งขุนเขาด้วย นอกจากนี้การตีความจักรวาลคติที่ถ่ายทอดออกมาเป็นมณฑลแห่งพระราชพิธี รวมไปถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมยังอ้างอิงไปถึงแนวความคิด และคติที่เกี่ยวข้องกับดินแดนแห่งเขาจักรวาล ไม่ว่าจะเป็นเขาลัทธิบริกัณฑ์ อันเป็นดินแดนของท้าวเทพ อสูร ครุฑ นาค และป้าหิมพานต์อันเป็นที่อยู่ของวิชาวชิร คนธรรพ์ กิณรี กิณรี และสัตว์หิมพานต์ต่าง ๆ มาอยู่รายรอบพระเมรุมาศ และพระเมรุ หรือแม้กระทั่งการตั้งเมรุทิศทั้ง ๔ ก็เปรียบประดุจการประดิษฐานทิวปั้ง ๔ ที่อยู่รายรอบเขาพระสุเมรุ^๘นั่นเอง

การจำลองเอาเขาพระสุเมรุราชมาแสดงออกผ่านสู่ภาพพระเมรุมาศ และพระเมรุ ย่อมเป็นสิ่งที่กระทำโดยมีพื้นฐานความเชื่อทางวัฒนธรรมแห่งพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีความหมายและสัญลักษณ์ที่มีความหมายเกี่ยวพันกับสถานะความเป็นทิพแห่งองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ชั้นสูง ทั้งนี้เขาพระสุเมรุ คือ ศูนย์กลางจักรวาลตามคติพระพุทธศาสนาและคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ยอดเขาพระสุเมรุคือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันเป็นที่ประทับของพระอินทร์ตามคติพระพุทธศาสนา เป็นที่ประทับของพระอิศวรตามคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือเขาไกรลาสดุจเดียวกัน โดยนัยดังกล่าวพระบรมศพหรือ

พระศพที่เชิญมากระทำพิธีที่พระเมรุมาศ หรือพระเมรุ ก็เปรียบเสมือนพระอินทร์ หรือเทพเจ้าองค์สำคัญ ขณะเดียวกันการถวายพระเพลิงพระบรมศพ และพระศพ ณ พระเมรุมาศ หรือพระเมรุ เป็นการสื่อถึงความหมายเชิงประจักษ์ในอีกแง่มุมหนึ่งว่า พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ชั้นสูงผู้สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ไปนั้นได้เสด็จไปสู่เทวพิภพสรวงสวรรค์ สถิต ณ ยอดเขาพระสุเมรุ^๙นั่นเอง

อนึ่ง การสร้างพระเมรุเพื่อสำหรับการพระราชพิธีพระศพที่ทุ่งพระเมรุ หรือท้องสนามหลวงด้านทิศใต้ นั้น เป็นเรื่องที่มีปฏิบัติมาแต่ต้นกรุง มีนัยสำคัญในการสร้างพระเมรุในทิศนั้น ด้วยเหตุที่มีการกำหนดจุดกึ่งกลางพระเมรุให้ตรงกับประตูกลางของตึกถาวรวัตถุ บริเวณหน้าวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ หรือพระที่นั่งทรงธรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เป็นเกณฑ์ในการกำหนดจุดกึ่งกลางพระเมรุมาโดยตลอด ทั้งนี้ เพราะจุดกึ่งกลางดังกล่าวเป็นจุดที่ตรงกับพระมณฑปเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์ทองบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ภายในวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งเทียบเคียงองค์พระจุฬามณีเจดีย์บนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ประหนึ่งพระเมรุคือมหาปราสาทบนยอดเขาพระสุเมรุที่ประดิษฐานบนสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นั่นเอง

การแสดงออกถึงสภาวะความเป็นทิพย์ของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศ์ชั้นสูงอีกประการหนึ่งคือการประดิษฐานพระบรมศพ หรือพระศพ บนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง

^๖ ความสูงของพระเมรุมาศนั้นเป็นที่กล่าวขานกันมาก ซึ่ง ลา ลูแบร์ กล่าวไว้ว่า ในงานพระเมรุมาศสมเด็จพระอัครมเหสี (ถ้าเป็นแซร์แวลส์ใช้คำว่า “สมเด็จพระบรมราชินีนาถ”) นั้นมีการทำฐานพระจิตกาธาน (เชิงตะกอน) (ซึ่งน่าจะหมายถึงพระเมรุมาศมากกว่าพระจิตกาธาน) สูงมากต้องขยี้มือเครื่องมือจากชาวยุโรปไปเชิญพระบรมโกศชอขึ้นสู่พระจิตกาธาน (พระเมรุมาศ) อันสูงถึงปานนั้น ดูเพิ่มเติม เดอ ลา ลูแบร์, แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร, จัดพิมพ์โดยมูลนิธิหอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๑๐, หน้า ๕๔๗. เกี่ยวกับความสูงของพระเมรุมาศ ดูเพิ่มใน Phra Saroj Ratananimman, “The golden meru”, Journal of the Siam Society 36, 2 (December 1947) pp. 107-112. และงานศึกษาของ ดร.สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา ซึ่งได้ทำตารางเปรียบเทียบความสูงพระเมรุมาศสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ และแสดงข้อมูลไว้ว่าพระเมรุมาศที่สูงที่สุดนั้นสร้างถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเพทราชา สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ) และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ สูง ๑๐๒.๗๕ เมตร หรือเท่าอาคารสูง ๒๗ ชั้น.

^๗ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, “พระเมรุมาศ” ศิลปวัฒนธรรม, ๖, ๖ เมษายน ๒๕๒๘ หน้า ๖๔.

^๘ พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์ ร.น., อ้างแล้ว, หน้า ๔๐, และใน กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ, (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๒๑๖.

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้น บนพื้นที่ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของ พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาท ซึ่งถูกอสุณีบาต (ฟ้าผ่า) เพลิงไหม้จนหมด จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้สร้างมหาปราสาทขึ้นใหม่บนพื้นที่เดิม พระราชทานนามว่า “พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท” เมื่อสร้างแล้วเสร็จ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้เสด็จออกว่าราชการที่ท้องพระโรง นอกจากนี้ยังเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพของพระมหากษัตริย์ และพระบรมราชวงศ์ชั้นสูงด้วย ครั้งรัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐานพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระเทพสุตาวิ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุตารักษ์ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอในรัชกาลที่ ๑ เป็นครั้งแรก จึงเป็นธรรมเนียมที่จะต้องประดิษฐานพระบรมศพสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้า สมเด็จพระอัครมเหสี และพระบรมวงศ์ชั้นสูงไว้บนพระที่นั่งองค์นี้ การประดิษฐานพระศพไว้บนพระที่นั่งองค์นี้ มีนัยประการสำคัญที่สะท้อนทิวภาวะแห่งองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ชั้นสูง ตามคัมภีร์ไตรภูมิกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ทรงดำรงพระสถานะเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญพระบารมีเพื่อทรงรอการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลด้วย “สวรรค์ชั้นดุสิต” คือที่สถิตของผู้ที่รอกการจุติเป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระจักรพรรดิราช ในอนาคตกาล พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทจึงเป็นพระที่นั่งที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับคติดังกล่าวภายหลังการเสด็จสู่สวรรคาลัย ของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ชั้นสูง เพื่อส่งเสด็จสู่สวรรคสวรรค์ชั้นดุสิตในฐานะพระโพธิสัตว์ด้วยนั่นเอง

ในรัชกาลปัจจุบัน ได้ประดิษฐานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร รัชกาลที่ ๘ พระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พระบรมศพสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรม-

ราชินี ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ พระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี พระศพสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ และพระศพสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระที่นั่งองค์นี้ไม่ได้เป็นเพียงที่ประดิษฐานพระบรมศพ และพระศพเท่านั้น ยังเป็นสถานที่เพื่อทำพระราชพิธีสำคัญด้วย เช่นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในปัจจุบัน พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธี และพระราชกุศลต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีฉัตรมงคล

นอกจากนี้การแสดงออกถึงทิวภาวะของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศ์ยังได้พบจากริ้วกระบวนพระราชอิสริยยศแห่งเชิญพระบรมศพ หรือพระศพด้วยเริ่มต้นจากการใช้ราชรถ ราชยาน^๔ มีหลักฐานปรากฏดังในเอกสารเรื่องจดหมายการพระศพสมเด็จพระรูปวัดพุทไธศวรรย์ กรุงเก่า ออกนามราชรถเชิญพระศพว่า “พระมหาพิชัยราชรถกฤษฎาพาน” ซึ่งราชรถองค์นี้ได้รับการพรรณนาสันนิษฐานไว้ว่าประดิษฐานบุษบกห้ายอด ที่แสดงนัยถึงเขาพระสุเมรุ และทิวปั้งสี่ คือ อูตรกรูทิวปีบุพพิเวททิวปี อมณีคยานทิวปี และชมพูทิวปี แสดงออกเช่นเดียวกับพระเมรุ ลักษณะของพระมหาพิชัยราชรถในสมัยอยุธยา คงมีลักษณะใกล้เคียงกับพระมหาพิชัยราชรถในสมัยรัตนโกสินทร์เพราะล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๑ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นใช้ในการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมราชชนกเมื่อคราวต้นกรุง ทั้งนี้ก็เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และบุคคลอื่นๆ ในเวลานั้น เป็นผู้ที่ยกบ้านเมืองขึ้นในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ฉะนั้นจึงมีการถ่ายแบบ

^๔พระมหาพิชัยราชรถ นอกจากใช้ในการเชิญพระบรมศพออกพระเมรุมาศแล้ว ยังเป็นพระราชพาหนะที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐินในเดือน ๑๑ ด้วย ดูเพิ่มเติมใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา กับพระวิจารณ์ของสมเด็จพระเจ้าฯ พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๕๕ สำหรับพระมหาพิชัยราชรถในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๘ (ค.ศ. ๑๗๙๕) เพื่อใช้ในการพระศพสมเด็จพระปฐมบรมราชชนก ดูเพิ่มเติมใน กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๓.

มรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ จากกรุงศรีอยุธยาสู่ราชธานีใหม่ พระมหากษัตริย์ราชรถ ก็เป็นหนึ่งในนั้นด้วย^{๑๐}

การเชิญพระบรมโกศ หรือพระโกศ จากพระบรมมหาราชวังมายังพระเมรุมาศ หรือพระเมรุ ด้วยรูปทรงของราชรถที่มีลักษณะเชื่อมโยงกับเขาพระสุเมรุ กล่าวคือ พระบุษบกทำหน้าที่ประดิษฐานพระบรมศพหรือพระศพ และยังมีความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงพระวิมานบนยอดเขาพระสุเมรุ การใช้พระราชพาหนะดังกล่าวจึงเป็นเสมือนกับการประกาศว่าพระวรกายของพระมหากษัตริย์ พระวรกายของพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ที่ถูกอัญเชิญมานั้นมีสถานะเป็นประหนึ่งเทพที่สถิตอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุศูนย์กลางแห่งจักรวาล ศูนย์กลางแห่งอาณาจักร และกำลังอัญเชิญกลับคืนสู่เขาพระสุเมรุอีกครั้งหนึ่งนั่นเอง เป็นที่น่าสังเกตว่า ราชภัณฑ์และสิ่งปลูกสร้างอันเนื่องด้วยงานพระเมรุมาศ หรืองานพระเมรุ จะสัมพันธ์กับคติจักรวาลวิทยา หรือเขาพระสุเมรุอยู่มากคงเป็นด้วยเหตุผล ๒ ประการ

ประการแรก เขาพระสุเมรุ คือ ศูนย์กลางของจักรวาล ตามความเชื่อทั้งศาสนาพุทธ และพราหมณ์ อีกทั้งเขาพระสุเมรุยังเป็นที่ตั้งของไฟชยันตีมหาปราสาทอันเป็นที่ประทับของอินทร์ มหาเทพองค์สำคัญในพระพุทธรูปศาสนาที่พระมหากษัตริย์ให้ความสำคัญอย่างยิ่ง

ประการที่สอง สัมพันธ์กับคำอธิษฐานในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อพระมหากษัตริย์เป็นเอกแก่ราชสมบัติแล้ว ได้อธิษฐานว่า “เรานี้คือเขาพระสุเมรุราชอันตั้งอยู่เป็นหลักพระธรณีในพื้นปฐพีดล”^{๑๑} คำอธิษฐานนี้มีความหมายให้ชวนคิดว่า พระมหากษัตริย์ทรงประกาศว่าพระองค์ “คือศูนย์กลางของสรรพสิ่ง” ดังนั้น เมื่อเสด็จสวรรคตสิ่งที่เหมาะสมในการรองรับพระวรกายของพระองค์ผู้เปรียบประดุจเจ้าแห่งเขาพระสุเมรุ

หรือผู้เป็นใหญ่ในจักรวาล จึงต้องสะท้อนให้เห็นเขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาลด้วยเช่นกัน

ถ้าความหมายของพระเมรุมาศ หรือพระเมรุราชรถ ราชยาน และเครื่องราชภัณฑ์ ไม่ได้เป็นที่รับทราบอยู่ในวงกว้าง และถ้าความสวยงามอลังการของพระเมรุมาศ พระเมรุและราชรถไม่พอเพียงที่จะอธิบายถึงสถานะอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ต่อผู้คนทั่วไป ก็เป็นเรื่องที่ไม่แปลกนักเนื่องจากเป็นสิ่งที่อยู่ในการรับรู้ของชนชั้นสูง และผู้ที่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนจึงจะสามารถแปลความที่แฝงไว้ภายในเครื่องราชภัณฑ์เหล่านี้และพระราชพิธีได้เป็นอย่างดีถ้วนทั่ว อย่างไรก็ตาม การที่การอธิบายถึงทิพภาวะของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ที่จะสามารถสร้างความเข้าใจต่อผู้คนจะได้รับการบอกเล่าผ่านประจักษ์พยานประเภทต่างๆ เช่น จำนวนผู้เข้าร่วมในพระราชพิธีตามหมายกำหนดการต่างๆ ที่มีมากมาย ซึ่งย่อมแสดงถึงพระบารมีของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ในพระบรมโกศ หรือพระโกศ รวมไปถึงเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งล้วนแต่เป็นข้าวของเครื่องใช้ที่มีลักษณะแปลกตา สูงค่า และถูกสร้างสรรคขึ้นอย่างงดงามหาที่เปรียบมิได้ ประจักษ์พยานเหล่านี้ย่อมทำให้ผู้คนที่ประจักษ์ด้วยสายตาและทวยราษฎร์ภายในพระราชอาณาจักรที่รับทราบผ่านการบอกเล่า ต่างตระหนักได้ถึงสถานภาพอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ตลอดจนการใช้สิ่งของมีค่าความมั่งคั่งในทรัพย์สินวัตถุการที่มีมากมายสุดประมาณเหนือกว่าคนธรรมดา

นอกจากนี้พระราชประเพณีที่ยกเลิกไป คือข้อกำหนดให้ราษฎรต้องโกนศีรษะไว้ทุกข์ เป็นการแสดงความเคารพอาลัย ซึ่งเป็นสิ่งที่ราษฎรทุกคนต้องทำ

^{๑๐}พระมหากษัตริย์ราชรถแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีลักษณะสูงใหญ่เปรียบประดุจเขาพระสุเมรุ มีพระวิมานคือบุษบกตั้งอยู่ตรงกลางของฐานที่ซ้อนชั้น ซึ่งพระบุษบกนี้เป็นส่วนที่มีความสำคัญมากที่สุดของราชรถ บนฐานซ้อนชั้นดังกล่าวตกแต่งด้วยรูปเทพนม ครุฑและนาค ลดหลั่นกันลงมาตามที่อยู่ของตน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของท้องฟ้า พื้นดินและน้ำ ส่วนหน้าของราชรถเป็นรูปนาค ๓ เศียร ส่วนหางจะอยู่ตอนท้ายของราชรถ ดูเพิ่มเติมใน จดหมายเหตุกรมสรรพากรอาหารบงกษานพระราชนิพนธ์ถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๖๒.

^{๑๑}รวมเรื่องราชาภิเษก ธรรมเนียมราชตระกูลในกรุงสยาม พระราชทานกิจ และอธิบายว่าด้วยยศเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลอากาศตรี จ้าง ณัฐสารคัมภีร์ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๔๖, (กรุงเทพฯ: บริษัทเอ็ดดิสันพรสโพรดักส์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

ถวาย^{๑๒} ธรรมเนียมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงสถานภาพของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็น “เจ้าชีวิต” ของราษฎรในพระราชอาณาจักอย่างชัดเจน และในกรณีพระบรมวงศ์ฝ่ายใน (เจ้านายฝ่ายหญิง) ลิ่นพระชนม์ ข้อกำหนดดังกล่าวก็ต้องถือปฏิบัติด้วย เพียงแต่ผู้หญิงเท่านั้นที่ต้องเป็นฝ่ายโกนศีรษะ ดังปรากฏในบันทึกของแซร์แวลส์ว่า “...ในงานปลงพระบรมศพสมเด็จพระบรมราชินีนั้น สตรีทั่วราชอาณาจักรโกนศีรษะและแต่งเครื่องไว้ทุกข์...”^{๑๓} การโกนผมไว้ทุกข์ได้ถูกยกเลิกไปในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ในงานพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ เนื่องจากพระราชดำริของสมเด็จพระบรมชนกนาถไม่ทรงมีพระราชประสงค์สร้างความสะดวกรื้อนแก่ราษฎรที่ต้องไต่เกล้าเมื่อพระมหากษัตริย์สวรรคต ดังความบางตอนตามประกาศเมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๙ (พ.ศ. ๒๔๕๓) ว่า “...ความไต่เกล้าสาหัสอันบังเกิดขึ้นในพระบรมมหาราชวังครั้งนี้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชทรงแน่ในพระหฤทัยว่า จะเป็นความเศร้าโศกแก่ประชาชนทั้งหลายทั่วไปในราชอาณาจักร เพราะเหตุที่สมเด็จพระชนกาธิราชได้ทรงพระกรุณาทำนุบำรุงมาทั่วกัน...อนึ่ง ตามโบราณราชประเพณีเมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการราษฎรทั้งหลายต้องโกนผมแทนการไว้ทุกข์ทั่วทั้งพระราชอาณาจักร แต่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงมีพระราชดำริสั่งไว้ว่าการไว้ทุกข์เช่นที่กล่าวมานั้น ย่อมเป็นเครื่องเดือดร้อนอยู่เป็นอันมาก ใ้ยกยกเลิกเสียทีเดียว...”^{๑๔}

สำหรับวิธีการถวายพระเพลิงพระบรมศพ แม้จะใช้วิธีการเผาเช่นเดียวกับคนทั่วไป แต่วิธีการจุดเพลิง

และไม่พินที่ใช้ในพิธีนั้นต่างกันมาก กล่าวคือ วิธีการจุดเพลิงใช้เพลิงที่จุดด้วยวิธีอย่างพิเศษ คือการใช้แก๊วสุรگانต์รวมแสงจากดวงอาทิตย์ส่องลงบนเชื้อจนเกิดเปลวไฟ แล้วนำเพลิงนั้นไปถวายพระเพลิง ดังมีบันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า “...ถวายพระเพลิงด้วยไฟฟ้า แล้วจึงเอาท่อนกฤษณากระลำพักแลท่อนจันทน์อันปิดทอง บรรดาเครื่องหอมทั้งปวงนั้นใส่ใต้พระโกศทองทั้งสอง แล้วจึงจุดเพลิงไฟฟ้า แล้วจึงสาดด้วยน้ำหอมแลน้ำดอกไม้เทศแลน้ำกุหลาบแลน้ำหอมทั้งปวงต่างๆ อันมีกลิ่นหอมฟุ้งตระหลบไปทั้งพระเมรุทอง...”^{๑๕} การใช้พินไม้จันทน์หรือการสร้างพระจิตกาธานด้วยไม้จันทน์ ไม้กฤษณา และไม้กะลำพอ^{๑๖} ซึ่งเป็นไม้ที่หายากและมีราคาแพงมากย่อมเป็นการประกาศให้เห็นถึงพระสถานะพิเศษเหนือคนธรรมดาของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ชั้นสูงได้เป็นอย่างดี

การก่อสร้างพระเมรุมาศ และการก่อสร้างพระเมรุ เป็นพระราชประเพณีที่กระทำโดยมีความหมายและสัญลักษณ์อธิบายสิ่งปลูกสร้างเหล่านี้ ซึ่งก็เกี่ยวพันกับความเป็นทิพย์เป็นเทพ สะท้อนทิพภาวะแห่งองค์พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์อย่างชัดเจน ในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ทรงได้รับพระราชทานพระเกียรติสูงสุดตั้งแต่ลิ่นพระชนม์ การประดิษฐานพระศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระศพออกสู่พระเมรุ ท้องสนามหลวง พระราชทานเพลิงพระศพ ในวันจันทร์ที่ ๙ เมษายน ๒๕๕๕ ที่ผ่านมา โดยถวายพระเกียรติยศสูงสุดตามที่ทรงดำรงอยู่ทุกประการและได้รับการสถาปนาเพิ่มเติมพระเกียรติยศ

^{๑๒} ในอดีตการโกนผมไว้ทุกข์จะต้องอยู่ในสังกัดมูลนายที่เสียชีวิต ยกเว้นเพียงแต่การสวรรคตของพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่ราษฎรทุกคนต้องโกนผมทั้งแผ่นดิน นอกจากนี้แล้วต่อเมื่อมีพระบรมราชโองการเป็นกรณีพิเศษจึงจะมีการโกนผมทั้งแผ่นดิน เช่นสมัยรัชกาลที่ ๑ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรทุกคนโกนผมไว้ทุกข์ในงานพระบรมศพสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคล แต่มีข้อยกเว้นสำหรับคนที่ไว้ผมมวย ผมเปีย ผมจุก และองค์พระมหากษัตริย์ ดูเพิ่มเติมที่ นนทพร อยู่มีงมี, ธรรมเนียมพระบรมศพและพระศพเจ้านาย, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๘๔. อ้างใน เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค), พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับโรงเรียนสวนกุหลาบ, ที่ระลึกครบรอบวันสิ้นพระชนม์ปีที่ ๒๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, (ม.ป.ท.: บริษัท แสงไทยการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔๘.

^{๑๓} นิโกลาส์ แซร์แวลส์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๖.

^{๑๔} พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๒.

^{๑๕} คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ, (พระนคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๗), หน้า ๔๐๘.

^{๑๖} นิโกลาส์ แซร์แวลส์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๐๖.

โดยอนุโลมตามราชประเพณีด้วย ดังปรากฏในพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระเกียรติยศ ดังความปรากฏตอนหนึ่งว่า “...มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า โดยที่ทรงพระอนุสรณ์ถึงสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ซึ่งสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๔ ว่าเป็นพระราชธิดาพระองค์เดียวในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้เป็นสมเด็จพระปิตุลาธิราช และเป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ผู้เป็นที่เคารพนับถือในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ เมื่อเสด็จสิ้นพระชนม์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประดิษฐานพระศพไว้ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานเป็นลำดับมา บัดนี้ ถึงวาระที่จะได้พระราชทานเพลิงพระศพเป็นอวสานแห่งการพระราชกุศล จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ตั้งการพระราชพิธีขึ้น ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอพระองค์นั้น ทรงพระเกียรติคุณ เป็นที่เชิดชูแห่งพระราชวงศ์ อีกทั้งทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจเป็นहितานุเคราะห์แก่ประเทศชาติและประชาชนนานัปการ ควรได้รับพระเกียรติยศใหญ่ขึ้น โดยอนุโลมตามโบราณราชประเพณี จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพนักงานจัดสัปตปฎลเศวตฉัตร กางกั้นพระโกศ พระราชทานเป็นเครื่องเพิ่มเติมพระเกียรติยศให้ปรากฏสืบไป...”^{๑๗}

“สัปตปฎลเศวตฉัตร” เป็นฉัตรขาวเจ็ดชั้น ประกอบขึ้นจากการสมาสระหว่างสี่คำ คือ สัปต หมายถึง เจ็ด, ปฎล หมายถึง ชั้น, เศวต หมายถึง สีขาว และ ฉัตร หมายถึง ร่มที่มีลักษณะซ้อนกันหลายชั้น ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ที่ยังมิได้รับพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระบรมราชชนก สมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระ

ยุพราช สมเด็จพระบรมราชกุมารี พระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงพระราชทานเป็นพิเศษ เช่น สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เป็นต้น ในการพระราชพิธีนี้ก็ได้รับการถวายพระเกียรติในพระราชสถานะ “สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ” ในรัชกาลปัจจุบัน และ “สมเด็จพระเจ้าฟ้าพระราชธิดา” ของพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๖ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ครบถ้วนตามขัตติยโบราณราชประเพณีทุกประการ การสิ้นพระชนม์ของสมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี พระขัตติยนาถิแห่งราชวงศ์จักรี ถือเป็นความสูญเสียที่ใหญ่หลวงยิ่ง ตลอดพระชนม์ชีพพระองค์ทรงพระจริยวัตรงดงามสมกับเป็นเจ้าฟ้าหญิงแห่งกรุงสยามมาตลอด พระองค์ทรงเป็นเจ้าฟ้าหญิงผู้ทรงธรรม ภาคภูมิใจพระทัยในความเป็นคนไทยของพระองค์ ทรงเรียบง่ายถึงแม้จะเป็นหน่อเนื้อขัตติยาแต่ก็ไม่เคยถือพระองค์ มีความมัธยัสถ์ และที่ล้ำค่าคือพระองค์ มีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและตั้งใจทำประโยชน์ต่อบ้านเมืองอย่างเต็มพระหฤทัย ดังพระดำรัสของพระองค์ที่ว่า “...ฉันขอกล่าวต่อท่านทั้งปวงว่า จะพยายามบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์แก่บ้านเมือง ด้วยความจงรักภักดีต่อบ้านเกิดและต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นพระประมุขของชาติ ทั้งจะได้รับการเกียรติศักดิ์แห่งความเป็นราชนารีในมหาจักรีบรมราชวงศ์ไว้จนชั่วชีวิต...” ในวันที่ ๘ - ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๕๕ ที่ผ่านจึงเป็นอีกวาระหนึ่งที่พสกนิกรชาวไทยทั้งแผ่นดินได้พร้อมใจกันส่งเสด็จสมเด็จพระเจ้าฟ้า สุฬา ณ แดนสรวง เสด็จสถิตประทับเคียงพระราชบิดา และพระมารดาตราบนิรันดร พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพของพระองค์ เป็นที่ประจักษ์แล้วว่า สมพระเกียรติ สมพระราชสถานะ แสดงถึงทิพภาวะอย่างสมบูรณ์

^{๑๗}ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๙ ตอนพิเศษ ๖๑ ง ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๕ หน้า ๑